

MADAI SÁNDOR

egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék

GÓCZA ÁGNES

PhD hallgató

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

ÁLLANDÓK ÉS VÁLTOZÓK

AZ ÚJ MAGYAR BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVBEN

A VAGYON ELLENI BÜNCSELEKMÉNYEK TÜKRÉBEN*

BEVEZETÉS

Hazánk negyedik Büntető Törvénykönyve – a 2012. évi C. törvény – 2013. július 1-jén lépett hatályba. Az új törvény rövid, általános jellemzésében csatlakozunk Tóth Mihály véleményéhez, miszerint az új büntető kódexet nem jellemzi a korábbi elvekkel és intézményekkel való görcsös szakítás kényszere, összességében egy mértéktartó jogalkotás eredménye,¹ bár több lényeges és koncepcionális változást hozott az új Btk. hatálybalépése. Az új kódex legjelentősebb változásai szinte kivétel nélkül – közvetlenül vagy közvetve – érintik a vagyon elleni bűncselekményeket, így ezen bűncselekményi kör vizsgálatán keresztül képet kaphatunk az új törvény előkészítése során megjelenő büntetőpolitikai

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

1 Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél, *Magyar Jog*, 2013/9, 534.

szemlélet mögött meghúzódó indokokról, és válaszokat kaphatunk a változások szükségességére vonatkozó kérdésre is.

A vagyon ellen irányuló bűncselekmények mai hatályos szabályozásának alapja a Csemegi-kódex, amelynek rendelkezései számos tényállás tekintetében időtállóan bizonyultak.

Legszembetűnőbb változás az új Btk.-ban a vagyon elleni bűncselekményeket illetően, hogy a jogalkotó szakított az egységes, egy fejezetben történő szabályozásával. A jogalkotó három külön fejezetben szabályozta az ebbe a körbe tartozó tényállásokat, mégpedig a vagyon elleni erőszakos bűncselekmények, a vagyon elleni bűncselekmények és a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények című fejezetekben helyezte el azokat. Kibővült a kriminalizált cselekmények köre, új tényállásként szerepel immár a törvényben a gazdasági csalás és az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás.² Miként a későbbiekben látjuk, a vagyon elleni deliktumok minősítési rendszerét, valamint az e körben kiemelt szerepet betöltő értékhatárokat illetően is történt változás. E tekintetben is csatlakozunk Tóth Mihály véleményéhez: „folyamatosan bővül az egyes bűncselekmények minősített eseteinek és az előkészületi magatartásoknak a köre. Elegendő példaképpen a lopás tényállását említeni. Nehezen magyarázható el, hogy ma e bűncselekmény esetében tizenhárom (olykor több fordulatot is magába foglaló) minősítő körülmény és hat értékhátér-keret dönti el, hogy a bűncselekmény miként minősüljön. A bíró a minősítéskor jószerivel nem is ítélkezik, hanem igyekszik a történeti tényállást elhelyezni a számára rendelkezésre álló másféltucatnyi, „temető”, „kegytárgy”, „színes fém”, „lopott kulcs” „műkincs” stb. feliratú rekeszek egyikében, s ekkor már a büntetés mértéke sem lehet nagyon kétséges.”³

1. ÉLETKORI VÁLTOZÁSOK

A VAGYON ELLENI DELIKTUMOK RELÁCIÓJÁBAN

Hazánkban a büntetőjogi felelősségre vonás alsó életkori határa különböző időszakokban különbözőképpen alakult, ez a korszakbeosztás azonban – miként majd látni fogjuk – nem kapcsolódott a társadalmi berendezkedés változásaihoz. Túlságosan nagy változás a Csemegi-kódex időszakától kezdődően nincs, inkább kisebb jogalkotói szemléletváltásának lenne tekinthető a – jellemzően – 12-14.

2 Görgényi Ilona, Gula József, Horváth Tibor, Jacsó Judit, Lévy Miklós, Sántha Ferenc, Váradi Erika: *Magyar Büntetőjog – Különös rész*, Budapest, CompLex (2015) 535-536.

3 Tóth Mihály: Remények és aggodalmak negyedik Büntető Törvénykönyvünk bölcsőjénél, *Állam- és Jogtudomány*, 2011/4, 437.

életév közötti választás –, azonban ez az értékválasztás jóval többet is kifejez(ett), s mélyebb tartalommal bír, mint a „két év ide vagy oda, mindegy” szemlélet által tükrözött megközelítés.⁴

A Csemegi-kódex idején⁵ a 12. életév volt az abszolút alsó életkori határ azzal, hogy a 12-16. éves elkövetők abban az esetben voltak büntethetőek, ha rendelkeztek a cselekmény bűnösségéhez szükséges belátási képességgel. Az ilyen életkorú személyeket a törvény a redukált büntetési tábla alapján enyhébb szankcióval rendelte büntetni.⁶ A klasszikus iskola merev tett-büntetőjogi szemléletére alapozott Csemegi-kódex első átfogó módosítására az 1908. évi XXXVI. tc. hatályba lépésével került sor. Az I. Büntető novella már a pozitivisták szemléletén alapult, s nagyobb figyelmet szentelt az elkövető személyének, háttérbe szorítva ezzel a klasszikus iskola álláspontját. A novella az életkori határokon nem változtatott, viszont a belátási képesség elemeit emelte jogszabályi szintre.⁷ A büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (Bt.) megtartotta a 12. életévet, mint alsó életkori határt.⁸ Változást a szabályozás e szegmensét illetően a szocialista Btk. hozott, amely a 14. életévben határozta meg a büntethetőség alsó korhatárát.⁹ Ugyanezt a szabályozást tartotta meg az 1978. évi IV. törvény, a 2012. évi C. törvény módosította az alsó életkori határt, tulajdonképpen az 1961. előtti időszak szabályozásához visszatérve.

A büntethetőségi korhatárra vonatkozó változások – mely szerint a törvényben meghatározott esetekben a korábban e körben megdönthetetlen vélelemként szabályozott tizennegyedik életév betöltése megdönthető vélelemmé alakult át, és immáron a taxatív felsorolt bűncselekmények elkövetése esetén a tizenkettedik életévét betöltött személyek is büntethetőek, amennyiben rendelkeztek a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges

4 Tóth Mihály: Vélemények és várakozások. In: Hack Péter (szerk.): *Új Büntető Törvénykönyv – Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*, Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, (2013) 43-46.

5 1878. évi V. törvénycikk 83-86.§.

6 Mezey Barna: A kor kérdése a magyar büntetőjog történetében, *Rendészeti Szemle*, 2008/7-8, 27

7 A büntető törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. törvénycikk 16. §. A törvény fiatalkorúnak tekintette az ilyen életkorú személyeket. A rájuk vonatkozó büntetőjogi szemléletváltásra lásd Lévy Miklós: Az I. büntető novella fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezései, *Jogtörténeti Szemle*, 2008/4, 28-32.

8 Bt. 9. §

9 A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 20. §.

belátással¹⁰ – a vagyon elleni bűncselekmények köréből két deliktumot, a rablást és a kifosztást is érintik. Megjegyzendő, hogy az interneten elérhető statisztikai adatok nem feltétlenül segítik az ilyen életkori kategóriába tartozó elkövetők számának megismerését, különösen nem a 12-14 év közötti elkövetőket illetően. Példának okáért a 2014-es évet – ami a 2012. évi C. törvény hatályát tekintve már teljes év volt – alapul véve a regisztrált elkövetők elnevezéssel a 14. életévüket be nem töltött elkövetők száma 1488 volt, közülük 12-13 éves korcsoportba tartozott 931 fő.¹¹ A vonatkozó statisztikából nem derül ki, hogy az előbb említett számból hányan voltak olyanok, akiket az új törvény nyújtotta lehetőséggel élve – kötelezettségből eredően – a törvényben nevesített – akkor még – öt bűncselekmény (köztük a két vagyon elleni deliktum) elkövetése miatt felelősségre vontak. Egy másik statisztikai adatsorból kiindulva a 2014. évre vonatkozóan 17, gyermekkorú¹² bűnelkövetőt regisztráltak (kizárólag rablás miatt). Ők vélhetően a 12-14 év közötti, büntethető fiataalkorúak csoportjába tartoznak. Megjegyzendő, hogy a szám 2015-ben 27-re, 2016-ban 24-re változott.¹³

2. MEGJEGYZÉSEK EGY ÚJ MINŐSÍTETT ESETHEZ

Az új törvény egyes novumait számba véve, kezdjük az értékelést a „bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére” történő elkövetéssel. Ennek szabályozását az indokolta, hogy az idős kor, illetve a szellemi vagy fizikai fogyatékoság egyrészt kihathat a valós elkövetői szándék felismerésére, másrészt korlátozhatja az elhárítási képességet is. Ennek fennállása az eset körülményeinek egymással egybevetett értékelésével állapítható meg. A jogpolitikai célkitűzés világos, nem is vitatható, azonban már érzékelhetőek bizonyos esetekben a minősített eset értelmezési kihívásai, elsősorban a bűncselekmény felismerésére való korlátozott képesség megállapíthatósága kapcsán.¹⁴ A több tényállásban is felbukkanó új minősítő

10 A belátási képességgel kapcsolatos kérdésekhez lásd: Ficsór Gabriella: A belátási képességről. In: Varga Zoltán (szerk.): *A jogegység szolgáltatában - Kónya István ünnepi kötet*, Budapest, HVG-ORAC, (2014) 82-92.

11 Tájékoztató a 2014. évi bűnözésről, Legfőbb Ügyészség, Budapest (2015) 25.

12 A BM statisztikájában gyermekkorúként jelölt (0-14 éves) személy, de vélhetően ide sorolva a Btk. 105. § (1) bekezdése szerinti 12-14 év közötti fiataalkorúakat is.

13 BM-Bűnügyi Statisztikai Rendszer. (Elérhető: <https://bsr.bm.hu>)

14 Ehelyütt csupán utalunk Bánáti János felvetésére: „Talán nem kell részletesen indokolnom, hogy a bírói gyakorlatban e körben is milyen nehéz feladat vár.” Bánáti János: Vélemények és várakozások az új Büntető Törvénykönyv kapcsán. In: Hack Péter (szerk.): *Új Büntető Törvénykönyv – Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*, Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium (2013) 38.

körülmény kifejezetten előremutató, az idősek, illetőleg fogyatékkal élők fokozott büntetőjogi védelmét szolgálja, amely kiemelt célja a nemzetközi egyezményeknek, s az Alaptörvénynek is.

A gyakorlat áttekintése során érzékeltünk olyan megközelítést, amely differenciált megközelítéssel tekint a – normaszöveg szintjén – új jelenséghez. Helyesen tűnik differenciálandónak e körülmény: ezt mindig személyre és helyzetre szabad csak konkretizálni.¹⁵ Úgy tűnik eddig, hogy az erőszakos vagyon elleni deliktumok vonatkozásában nagy „népszerűségnek” fog örvedeni a jogalkalmazók körében, vagyis tehát ebben a szegmensben vélhetően könnyebben sorolják be e minősített eset alá a cselekményeket, hisz az erőszakos fellépés elleni védelmi cselekmények elmaradása gyakran reálisan indokolható a sértett állapotával. Ehhez képest ugyanakkor a nem erőszakos – mondhatni békés – vagyon elleni cselekmények kapcsán viszont mértéktartó jogalkalmazói gyakorlatot prognosztizálunk.

E minősített esettel kapcsolatban utalnunk kell arra, hogy a legújabb bírói gyakorlatban egyre inkább a figyelem középpontjába kerül ismét a rablásnál alkalmazott erőszak és fenyegetés mikénti megítélése. A kérdés erőteljesebb exponálásának okai az említett minősített eset kapcsán felmerülő kérdések között is keresendők.

A rablás bűncselekményének a szabályozásában a Csemegi Btk. megalkotása óta érdemi változás nem történt. Ugyanazokat az elkövetési magatartásokat ugyanazokkal az indokokkal rendeli büntetni a ma hatályos Btk. mint annak idején az első büntető törvénykönyvünk. A rablás bűncselekménye egyaránt sérti a tulajdoni viszonyokat és a személy cselekvési szabadságát. E kettősségre, a lopás és a kényszerítés között fennálló cél-eszköz viszonyra figyelemmel a törvény a rablás (1) bekezdésben meghatározott első fordulatát ún. összetett bűncselekményként (delictum compositum) határozta meg. A kényszerítés az eszközcselekmény és a lopás a célcselekmény. Az elkövető igazi célja, a végső célja az idegen dolog eltulajdonítása. Célzatos azonban az erőszak és/vagy a fenyegetés alkalmazása is.

15 Ezt támasztja alá például a Debreceni Ítéltábla Fkf.666/2016/7. számú ítélete: „A XXI. században a 61. életévét még be sem töltött sértett nem tekinthető idősnak. E körben kell utalni a törvényszék ítéletének 36. oldal 4. bekezdésében megfogalmazottakra: »A tárgyalási megnyilvánulásai alapján fiatalos, energikus...sértett...«. Az elsőfokú bíróság ezen megállapítása sem a sértett idős korát igazolja, amit alátámaszt az ítélet 40. oldal utolsó előtti bekezdésének utolsó mondata is. A bíróság e minősítő körülmény meglétét mindig a konkrét esetre és körületekintően vizsgálva állapíthatja meg, és soha sem mechanikusan, esetleg a vádat kritika nélkül átvéve. A sértett ittas, vagy alvó állapota ugyanakkor e minősítő körülmény megállapításakor nem bír jelentőséggel.”

Az elkövető ezeket az elkövetési módokat – a személy elleni erőszakot, valamint az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetést – a dolog elvételeként a biztosítása végett alkalmazza. A következetes ítélkezési gyakorlat szerint a rablás tényállásában szereplő erőszak alatt személy ellen irányuló olyan fizikai erő kifejtését kell érteni, amely fizikai ráhatás alkalmas arra, hogy a megtámadott személy fizikai ellenállását leküzdje. A rablási erőszaknak lenyűgöző erejűnek, akaratot bénítónak, olyannak kell lennie, amely alkalmas a sértett akaratának a megtörésére. Az ilyen fokú erőszak nem teszi lehetővé, hogy a megtámadott az ellenállás és az engedelmisség között választhasson. Arra kényszerül, hogy a dolog elvételeit tűrje.

Az újabb gyakorlatban az erőszak és fenyegetés – a vis absoluta jelleg megtartása melletti – szubjektívizálódásának egyik előfutáraként közzé tett döntés már kimondta, hogy a rablás bünteténél az erőszakkal elvétel akkor is megállapítható, ha a legyengült fizikai állapotban lévő sértett ellenállása leküzdéséhez csekélyebb erő kifejtés is elégséges.¹⁶ Kissé általánosabban fogalmazták meg újabb döntések, hogy a rablás tényállásszerűségéhez szükséges, a sértett ellenállásának megtörésére alkalmas erőszak vagy fenyegetés megállapíthatóságát a terhelt és a sértett viszonylatában, az elkövetés konkrét körülményeinek figyelembevételével kell vizsgálni.¹⁷ Szintén elvi érveléssel, azonban már konkrét szempontokat is nevesítve döntött a Kúria egy másik ügyben, amikor is megállapította, hogy rablás esetén a fenyegetés lenyűgöző erejének az értékelésekor együttesen kell vizsgálni a megfenyegetett személy és az elkövető adottságait, az egymással szembeni erőviszonyokat, és az elkövetés külső tényezőit is.¹⁸

E szempontok nem csupán a rablás alaptényállása kapcsán bírnak kiemelt jelentőséggel, hanem a fent említett, s a törvényben újonnan szabályozott eset kapcsán is, hiszen előrevetítik azt a várhatóan hamarosan kialakuló, illetőleg rögzülő bírói gyakorlatot, hogy – helyesen – kizárólag a sértett konkrét szituációra vonatkoztatott helyzetéből, s az őt érő fizikai vagy verbális (fenyegetés) inzultus relációjában tölthető meg tartalommal a jelenleg még értelmezésre szoruló esetkör. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a jelenlegi gyakorlat akkor is inkább hajlik a rablás megállapítására bizonyos, nem „klasszikus” rablásnak tekinthető esetekben, ha például – pontosan az erőszak, fenyegetés „szubjektíve abszolút” jellege miatt – enyhébb vagyon elleni deliktum megállapítására is (zsarolás) mód nyílna.

16 Lásd a Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.1089/2005. számú ítéletét

17 Lásd a Kúria Bfv. III. 1.087/2014., és a Győri Ítélőtábla Bhar. 19/2016/3. számú ítéletét.

18 Lásd a Kúria Bfv. II. 1.670/2015. számú ítéletét.

3. A LOPÁS TÉNYÁLLÁSÁNAK VÁLTOZÁSÁHOZ

A lopás vonatkozásában szintén egy új minősített esetre figyelhetünk fel a 370. § (2) bekezdés b) pontjának bi) alpontjában, ami alapján súlyosabban minősül a lopás – egészen pontosan a szabálysértési értékre történő elkövetés vétségnek minősül –, ha „*erdőben jogellenes fakivágással*” követik el.

A törvényben a fakivágás szerepel mint elkövetési mód, vagy másként értelmezve: az elvételt – mint célselekményt – megelőző eszközselekmény. A normaszöveg nyelvtani értelmezése semmiféle problémát nem okozhat e tekintetben. Ez alapján kizárólag a fa, elkövető általi kivágása után történő, elvétele felel meg a törvényi kritériumnak. A kivágás konkrét körülményeire nem tartalmaz további utalást a jogalkotó, azaz bármilyen eszközzel kivágható a fa (kézi fűrész, motoros fűrész, fejsze stb.). Problémát jelenthet viszont az, hogy a „kivágás” – maradva a nyelvtani értelmezésénél – a fa tövénél (annak környékén) történő beavatkozást jelent? Vagy tényállásszerű lehet a fa törzsének közepén (esetleg feljebb) történő vágás is? További probléma is adódik a „kivágás”-sal. A jogalkotó valóban csak a vágással történő eltávolításra gondolt? Esetleg „kivágás” alatt érthetjük a fa más módon történő eltávolítását is (például robbantással történő eltávolítását, esetleg munkagéppel, egyéb járművel történő földből való kitépését, kiásását stb.)? S a fenti kérdések az új minősített eset által generált problémák csupán egy részére világítanak rá.

Megítélésünk szerint – persze a jogalkotói értékválasztás normaszöveg szintjén történő exponálásának jogát elismerve – nem indokolt az új minősített eset. Tekintettel arra, hogy ezen minősített eset az új Btk. hatálybalépésével vált napjaink büntetőjogának részévé, így – tájékoztatásul – a 2013., valamint 2014. évekre vonatkozó statisztikai adatokat közöljük, amelyek az egységes nyomozó hatósági és ügyészégi bűnügyi statisztikai rendszerben (ENyÜBS) rögzített, Legfőbb Ügyészség által megküldött tájékoztatáson alapulnak.¹⁹

2013-ban – ami a Btk. 2013. július 1-jei hatályba lépésére figyelemmel fél éves adatokat jelent – 239 ilyen bűncselekmény történt. Ebből feljelentés elutasítására 14, nyomozás megszüntetésére 46, vádemelésre 68, egyéb befejezésre 109, elterelésre 2 esetben került sor. 2014-ben ezek a számok a következőképpen alakultak: az 1441 ilyen bűncselekményből feljelentés elutasítására 47, nyomozás megszüntetésére 321, vádemelésre 512, egyéb befejezésre 491, elterelésre 70 esetben került sor. A vonatkozó minősített eset tekintetében a – 2013. évihez viszonyított – kicsit több, mint hatszoros 2014. évi adatot önmagában az nem involválhatta, hogy a 2014. év

¹⁹ A Legfőbb Ügyészség LFIIGA//157-2/2016. számú tájékoztatása.

már teljes év volt az új Btk. szempontjából. Úgy véljük, hogy a két évből messzemenő következtetést nem lehet levonni, erre majd esetleg néhány év múltán kerülhet sor.

A Hajdú-Bihar megyei, az erdőben jogellenes fakivágással elkövetett lopásra vonatkozó bírói gyakorlat áttekintése alapján megállapítható, hogy az általában *bíróság elé állítással* folyó eljárásban, jellemző volt az elkövetők részéről beismerés, valamint az eljárás során a hatóságokkal történő együttműködés. Szinte kivétel nélkül elsőfokon jogerőssé vált az ítélet, az eljárás valamennyi fellebbezésre jogosult résztvevője tudomásul vette azt. Azon rendkívül kevés számú ügyben, ahol fellebbezés terjesztettek elő, ott kivétel nélkül a terhelti, enyhítésre irányuló fellebbezés nyitotta meg az utat a másodfokú eljáráshoz.

A kiszabott *szankciók* tekintetében színes képet mutat a gyakorlat, azonban az egyértelműen megállapítható, hogy erőteljesen beszűremlik a büntetőbírói gyakorlatba is a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 177. §-ban rögzített tulajdon elleni szabálysértések elbírálására jellemző gyakorlat.²⁰ E beszűremlés talán nem véletlen, hiszen az említett szabálysértés elzárással is büntethető, s ennek következtében első fokon a járásbíróság foglal állást a szabálysértési felelősség kérdésében.

A lopás vonatkozásában volt még egy változás, amit feltétlenül említenünk kell. A már elfogadott, de még hatályba nem lépett Btk.-t módosította az Országgyűlés a 2013. április 15-i ülésnapján elfogadott, a közveszély színhelyén elkövetett lopás szigorúbb büntetőjogi szankcionálásáról szóló 2013. évi XLV. törvénnyel, melynek a 2. §-a egészítette ki az elfogadott Btk. szövegét, s már az új tartalommal lépett hatályba. A módosítás szerint súlyosabban minősül a lopás – illetve a szabálysértési értékre elkövetett lopás vétségnek minősül –, ha azt közveszély színhelyén követik el.²¹ Vélhetően csupán kodifikációs hiba volt az, hogy a készülő törvénybe csupán utólag került be e minősített eset, hiszen már az 1978. évi IV. törvényben is szerepelt. A törvény mellőzi a terminus technicus definiálását, ezért – legális alap hiányában – az elméletnek és bírói gyakorlatnak kellett kimunkálnia tartalmát. A „közveszély színhelyén” történő elkövetés több, mint amennyi a fogalom köznyelvi értelméből levezethetőnek tűnik. A kifejezés nem kizárólag az elkövetés helyét jelöli, hanem amellet az elkövetés idejét is jelzi. Közveszély akkor jön létre, ha

20 Ez a szoros kapcsolat nem csupán a praxis, hanem a jogszabályok síkján is létezik. Lásd Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél, *Magyar Jog*, 2013/9, 530.

21 A módosítás inspirálói vélhetően elsősorban a 2013. március 14-én és 15-én hazánkra lesújtó hóvihár ideje alatt elkövetett lopások lehettek.

valamely anyag vagy energia pusztító hatása következtében egy vagy több, meg nem határozott vagy nagyobb számú meghatározott személy, avagy jelentős értékű dolgok kerülnek veszélybe. Így közveszély színhelyén elkövetettként minősül az a cselekmény, amelyet elemi csapás (árvíz, földrengés) vagy más rendkívüli esemény (robbanás, tűzvész) színhelyén követnek el.²²

Megítélésünk szerint e minősítő körülmény több okból is indokolt és szükséges részét képezi a lopás minősített eseteinek. Egyfelől indokoltnak tarthatjuk azért, mert egy olyan situációban, amely megalapozza a közveszély helyszínén történő elkövetés megállapíthatóságát, olyan pszichés állapotban érheti a sértettet az elkövető cselekménye, amelyben kiszolgáltatottnak tekinthető, mivel veszélyben lehet saját, illetőleg hozzátartozóinak élete, testi épsége, esetleg vagyona. Praktikus szempontból is nagyobb szerepet kaphat a közveszély színhelyén történő elkövetés a lopás vonatkozásában, mint más vagyon elleni cselekményeknél, hiszen a magára hagyott vagyontárgyak megszerzésére törekvők megpróbálják a könnyű zsákmány ígéretét kihasználni. Gondoljunk csak a korábban bekövetkezett tiszai árvizekre, amikor számos települést az árvíz fenyegetése miatt ki kellett üríteni – tehát büntetőjogi értelemben egyértelműen közveszély színhelyén történő elkövetésről beszélhettünk –, s az értéktárgyak őrzésére – a mentési munkálatokon túl, azok mellett – külön figyelmet kellett fordítani.

4. A CSALÁS(JELLEGŰ) BŰNCSELEKMÉNYEK EGYES KÉRDÉSEI

A nem erőszakos vagyon elleni deliktumok kapcsán talán a legnagyobb arányú változás a csalás, illetve az új csalás jellegű magatartások kapcsán figyelhető meg.

4.1. A csalás eredményének változása

A csalás új törvényben rögzített tényálláshoz kapcsolódóan a jogalkotó egyértelművé tette, hogy az is csalásnak minősül, ha a kár valamely igénybe vett szolgáltatás ellenértékeként merült fel (pl. szállodai szoba fizetés nélküli igénybe vétele, fizetés nélküli lakásbérletek). Nem volt ez mindig így, s hogy a gyakorlat korábban hogyan kezelte a jogalkotó által most megoldott(?) problémát, arra álljon itt egy példa.

A megállapított tényállás lényege²³ szerint a terhelt este alkalmi hölgyismerőssel megjelent az étterem és panzióban, ahol két főre vett ki szobát egy éjszakára. A terheltnek a szobát másnap délig kellett elhagynia, így délelőtt 11 órára kérte a

22 BH1988. 304.

23 BH2011. 127.

reggelit. Figyelemmel arra, hogy a vádlott anyagi helyzete nem tette lehetővé a szállás és az ahhoz tartozó egyéb szolgáltatás ellenértékének a kifizetését, kihasználva a lehetőséget, hogy a reggeli kért időpontjáig nem keresik, 9 óra 30 perc körül fizetés és az alkalmazottak értesítése nélkül az ismeretlen személyazonosságú hölgygel eltávozott a panzióból. A terhelt a fizetőképességét és -készségét illetően is megtévesztette a sértettet. Már a szállás elfoglalásának időpontjában sem állt szándékában a szállásdíjat és a minibárból történő fogyasztás ellenértékét kifizetni.

A Legfelsőbb Bíróság abból indult ki, hogy a vagyon fogalmi körébe a következetes felfogásnak megfelelően a követelések és a vagyoni értékű jogok is beleértendők. A különböző szállítási, éttermi, szállodai szolgáltatások vagy a lakásbérlet egyaránt piaci értékkel bírnak. Attól függetlenül, hogy a szerződési szándék valós, avagy ezek valamelyikét az elkövetők jogtalan haszonszerzés végett, fizetési szándék nélkül szerzik meg, az annak ellenértékét képező díjra a sértett jogosultságot szerez. Az ellenérték megfizetésének elmaradása pedig a tényleges teljesítéssel megterhelt vagyonban értékcsökkenésként, és nem elmaradt haszonként jelentkezik.

Ennek megfelelően a bírói gyakorlat következetesen kárt okozó magatartásnak, ekként tényállásszerű csalás bűncselekményének (vagy szabálysértésének) tekintette a jogtalan haszonszerzés végett a sértetteket tévedésbe ejtő azon cselekményeket, amikor valamely terhelt fizetési szándék nélkül, e tekintetben a sértettet tévedésbe ejtve éttermi szolgáltatást, vasúti vagy más közforgalmú járművön személyszállítást vagy éppen szállodai elhelyezést vesz igénybe.²⁴

A probléma alapja a vagyon fogalmának tartalma. Ismerve és elismerve a különféle vagyon-fogalmi megközelítéseket, például az osztrák álláspont a vagyon gazdasági szemléletű megközelítése mellett teszi le voksát, vagyis minden olyan viszonyt vagyonnak tekint, amely gazdaságilag számba vehető és értékkel bíró relációban nyilvánul meg.²⁵ Az osztrák Legfelsőbb Bíróság szintén e vagyondefiníciót fogadja el, bár feltétlenül megjegyzendő, hogy döntéseiben általában magától értetődőnek tekinti a kérdést, s nem fáradozik azon, hogy e kérdésben akár átfogó definíciót adjon, akár az egyes vagyonfogalmi megközelítések általa előnyösnek, illetve hátrányosnak vélt aspektusait illetően – értve ezalatt jelen esetben a praktikus, gyakorlati szempontokat előtérbe helyező – olyan elméleti megközelítéssel alkosson véleményt, illetve ismertesse álláspontját, mint például a német

²⁴ BJD 1323.

²⁵ Parzmayr, Roland: *Zur individuellen Schadenskomponente beim Betrug*, Wien, Verlag Österreich (2000) 25-37.

Legfelsőbb Bíróság.²⁶ Természetesen nem állíthatjuk azt, hogy egyáltalán nem foglalkozik a vagyon fogalmának problematikájával,²⁷ hiszen enélkül nem tudna eleget tenni indokolási kötelezettségének, azonban ilyen jellegű, nagy ívű elméleti fejtegetésekkel viszonylag ritkán találkozhatunk. A fentiekből következően tehát a kárfogalom osztrák megközelítése is a vagyon gazdasági-materiális fogalmából indul ki, s értendő alatta a személyhez – mint korábban láthattuk akár természetes, akár jogi személyhez – kapcsolódó vagyon összességének csökkenése.

A vagyon fogalmának hazai értelmezésére irányadó lehetne a Btk. 76. §-ában meghatározott vagyon-fogalom.²⁸ Ennek szélesebb körű alkalmazásának két akadályát is látjuk: egyfelől maga a jogalkotó rögzíti, hogy e definíciót kizárólag az alcím vonatkozásában lehet érteni, másfelől szerepel benne „a pénzben kifejezhető értékkel bíró előny” is, ami viszont már egyértelműen a Btk. 459. § (1) bekezdés 17. pontjában meghatározott vagyoni előny kategóriájába tartozik. Tekintettel arra, hogy a büntetőjog saját vagyonfogalmat nem alakított ki²⁹ – szemben a kár fogalmával – a gyakorlat kénytelen a magánjogban használt vagyonfogalomhoz fordulni értelmezésért. Ez azonban nem tekinthető olyan kapaszkodónak – pláne nem megoldásnak –, amely teljes egészében megfelelné a büntetőjog által támasztott kritériumoknak.

Az igénybe vett szolgáltatás meg nem fizetése – ha a csalás törvényi tényállásának további elemei is megvalósultak – a csalás bűncselekménye szempontjából a vagyonban bekövetkezett értékcsökkenésnek (*damnum emergens*) és nem elmaradt vagyoni előnynek (*lucrum cessans*) tekintendő. Utóbbiról esetleg akkor lehetne szó, ha valamely terhelti magatartás következtében a sértett egy újabb szerződés megkötésétől, más megszerezhető jövedelemtől esik el. Deák Zoltán tanulmányában foglalkozik a döntéssel és – egyetértőleg – megállapítható, hogy alappal tartja a döntést helytelennek. Érvelésének lényege, hogy a szolgáltatás meg nem fizetésével éppenhogy növelte az elkövető a sértett vagyonát, hiszen magatartásával polgári jogi igényt – kötelmi igényt – keletkeztetett a sértetti oldalon, ami nem vagyoncsökkenésnek, hanem – mint a vagyonba tartozó jogosultság – ténylegesen

26 Csupán utalásként megjegyezzük, hogy a Kúria döntései sem mindig bővelkednek elméleti jellegű fejtegetésekben.

27 Lásd például a 12 Os 165/93. számú döntést.

28 Ezen alcím alkalmazásában vagyonon annak hasznát, a vagyoni értékű jogot, követelést, továbbá bármely, pénzben kifejezhető értékkel bíró előnyt is érteni kell.

29 Erdősy Emil, Földvári József, Tóth Mihály: *Magyar büntetőjog – Különös rész*, Budapest, Osiris (2004) 511.; Belovics Ervin, Molnár Gábor, Sinku Pál: *Büntetőjog – Különös rész*, Budapest, HVG-ORAC (2011) 735.

vagyonnövekedésnek tekinthető, hiszen a kötelmi viszonyon alapuló követelés szintén a sértett vagyonának részét képezi. Erre alapítva megállapítható, hogy a tényleges vagyonsökkenés hiányában kárnak nem tekinthető a fenti ellenérték, ugyanakkor a vagyonnövekedés elmaradásának okán elmaradt haszonnak tekintendő, ami a büntetőjogban a vagyoni hátrány kategóriájába esik.³⁰

Az értelmezés ellentmondásos diskurzusára végül is a jogalkotó tett pontot az új Btk. kodifikációjával, s a fent vázolt jogalkalmazói értelmezést végül az új törvény kodifikációja során elfogadta a jogalkotó, s a Btk. 373. § (7) bekezdésében rögzítette, hogy „e § alkalmazása szempontjából kárnak kell tekinteni az igénybe vett szolgáltatás meg nem fizetett ellenértékét is.” Ezzel tulajdonképpen egy az értelmező rendelkezések körében meghatározott „vagyoni hátrány” fogalomhoz hasonló, azonban annál szűkebb körű eredményt határozott meg a csalás tényállásában. A korábbi bírói döntések alapja nyilvánvalóan méltányolandó, hiszen azért alakult így a gyakorlat, mert a bíróságok nem kívánták büntetlenül hagyni az ilyen jellegű, a csalás törvényi ismérveit egyébként magukon hordozó magatartásokat. A jogalkotó ugyanakkor szintén belátta, hogy szükséges legális alapot biztosítani az ilyen döntéseknek, s miért tette volna ezt, ha nem éri úgy, hogy instabil alapokon nyugszik a korábbi érvelés?

4.2. Egy új minősített eset

A jogalkotó bővítette a csalás minősített eseteinek körét: súlyosabban minősül a cselekmény, ha a szabálysértési értékhatárra elkövetett csalást „*jótekonny célú adománygyűjtést színelve*” követik el. E körben az adomány nemcsak a pénzádományt, hanem a tárgyadományt is magában foglalja. A „*jótekonny célú adománygyűjtést színelve*” elkövetés kizárólag a szabálysértést minősíti fel vétséggé. E körülménnyel kapcsolatban nem értjük, hogy ha a jogalkotó olyan fokban érezte társadalomra veszélyesnek e körülményt, hogy vétséggé avatja általa a szabálysértést, akkor miért nem indokolt a magasabb kárt okozó esetekben is szabályozni? Magával a minősítő körülmény bevezetésével azonban egyetérthetünk. Az 1990-es évektől kezdődően egyre gyakrabban fordul elő, hogy az elkövetők különféle jótekonny célra gyűjtenek adományokat, melyeket nem továbbítanak a passzív alanyok számára megjelölt személyekhez, szervezetekhez. E magatartásukkal az elkövetők nem csupán a csalás klasszikus jogi tárgyait (vagyon, bizalom) támadják, hanem az állampolgároknak meglévő (meglévő?) társadalmi szolidaritás érzését is semmibe veszik. Ebben az esetben egyfajta

30 Deák Zoltán: A kár büntetőjogi fogalmáról – megjegyzések egy eseti döntés margójára, *Magyar Jog*, 2012/6, 369-371

szűkebb³¹ büntetőjogi védelmet biztosíthatunk a cselekménnyel szemben, s így megtartható az a differenciálás, ami indokolt ahhoz, hogy csupán ott legyen büntetőjogi beavatkozás, ahol feltétlenül szükséges a társadalom védelme érdekében. A jótékony cél meghatározása pedig – nem meglepő módon – a bíró mérlegelési jogkörébe tartozik, az eset körülményeinek függvényében. Az osztrák büntetőjog tudományában³² és a gyakorlatban³³ is ismert, valamint a német irodalomban szintén részletesen taglalt³⁴ az úgynevezett „*adománycsalás*”. Ebben az esetben annak a szociális célnak a hiánya alapozza meg a csalást – természetesen egyéb kritériumainak fennállása esetén –, amelyre tekintettel a passzív alany a vagyont juttatni kívánta. Ettől a csalástípustól a legújabb megközelítés élesen megkülönbözteti a szociális csalást, Ebben az esetben általában valamilyen állami szociális juttatás megszerzése a cél, s ennek érdekében fejt ki az elkövető valamilyen megtevesztő tevékenységet.

4.3. Az új csalás(szerű) deliktumok

Bővült a fejezet egy, a jogalkotó által csalásként definiált cselekménnyel ez pedig a gazdasági csalás (374. §). Az indokolás szerint a „gyakorlatban több ízben fordult elő az, hogy a jellemzően állami tulajdonú gazdasági társaság vezetői olyan tevékenységet végeztek, amely a gazdasági társaságnak milliárdos kárt okozott. Természetes személy megtevesztésének hiányában a csalás ezen esetekben nem volt megállapítható, holott magát a gazdasági társaságot, illetve annak szerveit tévedésbe ejtették. A hűtlen kezelés törvényi tényállása nem értékeli e cselekmények legfőbb jellegzetességét, azaz a megtevesztő magatartást. Ugyanakkor e cselekményeknél a büntetőjogi megítélés szempontjából kevésbé releváns az, hogy az elkövetőre rá van-e bízva a vagyon és megállapítható-e a kötelességszegés.” A deliktumot az okozott vagyoni kár nagysága, az üzletszerűség és a bűnszövetségben történő elkövetés minősíti. A gazdasági csalás törvénybe iktatását szükségtelennek tartjuk.³⁵ A korábbiakban már hivatkozott indokolás

31 Másik megoldás lehetett volna, ha „a vagyoni előny közhasznú célra történő felhasználásának színlelésével” történő elkövetést rendelte volna a törvény súlyosabban büntetni. Mindkettővel kapcsolatban lásd Madai Sándor: *A csalás büntetőjogi értékelése*, Budapest, HVG-ORAC (2011) 252-253.

32 Kienapfel, Diethelm: *Grundriss des österreichischen Strafrechts – Besonderer Teil, Band II.*, Wien (1988) 297-298.

33 Lásd például az osztrák Legfelsőbb Bíróság 11 Os 58/97. számú döntését.

34 Lásd például Tröndle, Herbert–Fischer, Thomas: *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, München, C. H. Beck (2006) 1695.

35 A szükségességét egyébként nem támasztja alá eddig a kriminálstatisztika sem: a 2014. évben egy ilyen bűncselekményről tudunk. *Tájékoztató a 2014. évi bűnözésről*, Legfőbb

szerint: „természetes személy megtévesztésének hiányában a csalás ezen esetekben nem volt megállapítható, holott magát a gazdasági társaságot, illetve annak szerveit tévedésbe ejtették.” Nyilvánvalóan önellentmondó indokolás. Legjobb tudásunk szerint egy gazdasági társaságot fogalmilag kizárt tévedésbe ejteni, mert nincs tudata, amiben a valóságtól eltérő tartamú tévképzet(ek) tükröződhet(nek). Eddig még nem is lenne probléma az indokolással, azonban azzal már igen, hogy a gazdasági társaság képviselői természetes személyek, illetőleg annak szervei mögött természetes személyek állnak. Ebből a szempontból tehát a csalás megállapítható, ha az – egyéb törvényi kritériumokon túl – elkövető részéről volt megtévesztő magatartás. A csalás ugyanis több szempontból is sajátos jellemzőkkel bíró bűncselekmény, nem csupán a vagyon elleni, hanem általában a bűncselekmények körében. Egyik sajátos tulajdonsága az esetleges többpólusús volta.³⁶ Feltétlenül szükséges a cselekményhez az elkövető, aki a megtévesztő magatartást kifejti (első pólus), rajta kívül szintén nélkülözhetetlen a passzív alany, akit az elkövető becsap, és aki a vagyoni hatályú diszponálást megvalósítja (második pólus – egyben szükséges és mellőzhetetlen követelmény a passzív alany és a rendelkező személyazonossága). Abban az esetben, ha az elkövető egyben a vagyonnal, vagyonelemmel gazdagodó fél is, továbbá a passzív alany egyben a sértett, akkor megmarad kétpólusú jogviszonynak a szituáció. Abban az esetben viszont bővíthet, ha a passzív alany nem a saját vagyona rovására, hanem máséra nézve tesz rendelkező nyilatkozatot. Ebben az esetben a passzív alany mellett egy tőle különböző személy is belép a jogviszonyba sértetti minőségben (harmadik pólus). És bár feltehetően nem jelent tipikus megvalósulási formát, de nem zárható ki, hogy a vagyon nem az elkövető oldalán, hanem, egy tőle különböző személynél jelentkezik (negyedik pólus). Ez utóbbi lehetőség nem kizárt, tekintettel arra, hogy a normaszöveg alapján nem azt kívánja meg a jogalkotó, hogy az elkövető gazdagodjon, nála csupán a jogtalan haszonszerzés célzatát kell a büntetőeljárás során bizonyítani, s ebből a szempontból annak a kérdése, hogy a vagyoni előny hol, illetve kinél realizálódik, mellékes. Ezt egyébként a hazai felsőbírósági gyakorlat is kifejezetten elismeri.³⁷

A gazdasági csalás vonatkozásában a három-, illetőleg a négypólusú variáns jöhet szóba, ha a gazdasági társaság képviseletében, érdekében eljáró személy tesz vagyoni rendelkezést, de az eredmény (csalásnál kár, gazdasági csalásnál vagyoni hátrány) a

Ügyészség, Budapest (2015) 13. A Belügyminisztérium statisztikai adataiból kiderül, hogy 2012-2016. években összesen 5 ilyen bűncselekmény vált ismertté a hatóságok előtt: <https://bsr.bm.hu>.

36 Schönke, Adolf-Schröder, Horst: *Strafgesetzbuch Kommentar*, München, C. H. Beck (2005) 206-210.

37 EBH2003. 841

gazdasági társaságnál realizálódik. Ebből a szempontból tehát csak úgy képzelhető el a gazdasági csalás, ha mindkét fél részt vett a „színlelésben.” De ekkor ez nem csalási magatartás, álláspontunk szerint, mert nincs megtévesztett természetes személy. A csalásnál pedig a klasszikus dogmatika is feltételezi a megtévesztő manővert. Ha tehát egyáltalán nincs megtévesztés – mert mindkét fél részt vett a „színlelésben” – akkor, vélhetően, a közreműködők a külvilág felé próbálják leplezni cselekményük hamis voltát. Kiindulva az indokolásból („a hűtlen kezelés törvényi tényállása nem értékeli e cselekmények legfőbb jellegzetességét, azaz a megtévesztő magatartást”), egyetértünk Tóth Mihály álláspontjával: „továbbmenve: miért okoz hiányérzetet, hogy a hűtlen kezelés tényállása nem értékeli „a megtévesztő magatartást”? A jogtalan haszonszerzés által motivált megtévesztés nem szükségszerűen mindig kötelességszegés is egyben? Dehogynem.”³⁸

Szintén új vagyon elleni bűncselekményként kerül bevezetésre az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (375. §), amely tényállási elemeinek lényegét tekintve megfelelnek az 1978. évi Btk. 300/C. § (3)-(4) bekezdésében foglaltaknak. Az információs rendszer felhasználásával elkövetett, kárt okozó magatartások elsősorban vagyoni érdekeket sértő, csalásszerű magatartások, mindazonáltal ezeket – a jogalkotó indokolásban kifejtett álláspontja szerint – a csalástól elkülönítetten indokolt szabályozni, hiszen hiányzik a klasszikus értelemben vett tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás; a kárt az információs rendszer jogtalan befolyásolása okozza. A Btk. ennek megfelelően a vagyon elleni bűncselekmények fejezetében önálló tényállásként szabályozza az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalást. A törvény új elemként információs rendszer felhasználásával elkövetett csalásként rendeli büntetni az elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel elkövetett csalásszerű visszaéléseket is, mivel ezek szükségszerűen információs rendszer felhasználásával valósulnak meg. Az 1978. évi Btk.-nak megfelelően a bűncselekmény körébe vonja a készpénz-helyettesítő fizetési eszköznek nem minősülő kincstári kártyát és fizetésre alkalmas kereskedelmi kártyákat, valamint a külföldön kibocsátott készpénz-helyettesítő fizetési eszközöket.

A két új tényállás kapcsán megjegyzendő ugyanakkor, hogy a jogalkotó akkor is csalásnak tekint bizonyos magatartásokat, ha azok legfeljebb csalárdak, de nem lelhetők fel tényállásukban a csalásra jellemző valamennyi ismérv. Az ilyen kodifikációs megoldások azért nem szerencsések, mert a csalás tényállása hosszú

38 Tóth Mihály: A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése, *MTA Law Working Papers*, 2015/4, 16. További problémákra szintén lásd e tanulmányt.

évtizedek óta változatlan, s a vonatkozó gyakorlat is nagyjából kialakult. Ha a jogalkotó a büntetőjogban már megszokott fogalmakat új, vagy részben új tartalommal tölti meg, akkor ez egyfelől új elméleti kérdéseket vethet fel, másrészt a praxist is új kihívások elé állítja, ami a jogbiztonság szempontjából sem szerencsés. Úgy véljük, hogy a két új csalási tényállást indokoltabb lett volna új névvel illetni, s elkerülni, hogy a nevében is csalásként tekintsünk rá, különösen igaz ez például az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalásra, amelyben a klasszikus csalásra jellemző – és a tényállásban is meghatározott – megtévesztés nem mindig fedezhető fel.

ÖSSZEGZÉS

A fenti rövid áttekintésből is érzékelhető talán, hogy a jogalkotó a vagyoni elleni cselekményeket érintő módosításokkal több értelmezési problémát megoldott, illetőleg a gyakorlatban kialakult megoldást emelt törvényerőre, ugyanakkor a kodifikációval új problémákat is generált. Ezek a kérdések a más fejezetekhez kapcsolódó bűncselekmények kapcsán kialakult ítélkezési gyakorlatra alapozva talán megoldódnak, azonban úgy véljük, hogy több esetben csupán alapos elméleti vizsgálódás alapján születhet helyes és igazságos döntés egy-egy ügy kapcsán.